

ויתייצבו בתחתית ההר

ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתייצבו בתחתית ההר: (שמות יט ז).¹
 ותקרבו ותעמדו תחת ההר וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל: (דברים ד יא).²

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו – מסכתא דבחדש פרשה ט

ר' אליעזר אומר: להודיע שבחן של ישראל, שכשעמדו כולן לפני הר סיני לקבל את התורה, מגיד שלא היה בהן סומין, שנאמר: וכל העם רואים; מגיד שלא היה בהן אלמים, שנאמר: ויענו כל העם יחדו; ומלמד שלא היה בהן חרשין, שנאמר: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע; ומנין שלא היה בהם חגרים? שנאמר: "ויתייצבו בתחתית ההר".³

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יט פסוק יז

"ויוצא משה את העם לקראת האלקים" - ר' יוסי יודן ברבי היה אומר: "ה' מסיני בא" (דברים לג ב) - על סיני נגלה!⁴ ואני אומר: מסיני בא לקבל בניו בשמחה. מושלו משל: למה הדבר דומה? לחתן שיצא לקראת כלה. מכבודו של יוצא אתה למד מה כבודו של נכנס. לכך נאמר: "ויוצא משה את העם לקראת האלקים". "ויתייצבו בתחתית ההר" - נצפפו. ועליהם מפורש בקבלה: "יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה" (שיר השירים ב יד).⁵

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת נצבים דף נ עמוד א

¹ לפני שצוללים בים הפרשנים והמדרשים, כדאי לקרוא פסוקים ככתבם. ראה תיאור מעמד הר סיני בפרק יט פסוקים טז-יט, שהפסוק שהבאנו הוא רק חלק ממנו: "... ויהי קול וברקים וענן כבד על ההר וקול שפר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה... והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש... ויחרד כל ההר מאד: ויהי קול השופר הולך וחוץ מאד...". עפ"י המקרא, ההתייצבות בתחתית ההר לא הייתה עניין של רוגע ושלווה והיא נתונה בתוך "קולות וברקים" וחרדת קול השופר. ומיד אחרי המעמד, באים הפסוקים הבאים: "וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם ויגעו ויעמדו מרחק: ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות" (שמות כ יד-טו).

² בספר שמות: "בתחתית ההר" וכאן, בספר דברים: "תחת ההר". נראה בפשטות שלשון אחד הם. שים לב שגם כאן המעמד מלווה ב"קולות וברקים". ואם לפני עשרת הדברות התיאור בדברים חזק ומאיים פחות מזה שבספר שמות, בא התיאור שלאחר עשרת הדברות, ומרחיב מאד: "ויהי קשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בער באש... ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש... ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת...". ראה שם פרק ה פסוקים יט-כז. ובשניהם, שמות ודברים, יש גם ריכוך של שוך הסערה, המעביר אותנו בהדרגה מהמעמד הנשגב והמהמם אל לימוד התורה ושמירתה בחיי יום יום. ראה דברים פרק ה פסוקים כד-כז ובספר שמות, סוף פרשת יתרו וכן סוף פרשת משפטים, פרק כד. וכבר הערנו מספר פעמים, שדווקא שם, בסוף פרשת משפטים, מופיע הביטוי הידוע "נעשה ונשמע", לא בתוך המחזה הגדול והנורא.

³ ההתייצבות בתחתית ההר מסמלת את ההתייצבות הגופנית והרוחנית של עם שיצא מעבדות והשתחרר ממוראות השעבוד והוא כעת מוכן לקבל על עצמו את התורה. ראה פיתוח הרעיון והרחבתו במדרש שיר השירים רבה פרשה ב סימן ב: "תני רשב"י: בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין? לבן מלך שעמד מחוליו. אמר לו פדגוגו: ילך בנג לאיסכולי. אמר לו המלך: עדיין לא בא בני בזיוו נששתנה מחוליו. אלא, יתעדן ויתענג בני כשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכולי. כך, בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין משעבוד אוטנו ולבנים. אמרו לו מלאכי השרת: הרי השעה תן להם את התורה. אמר להם הקב"ה עדיין לא בא זיוותן של בני משעבוד טיט ולבנים. אלא יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושליו ואח"כ אתן להם התורה". וכן הוא במדרש במדבר רבה פרשה ז סימן א: "א"ר תנחומא ב"ר אבא... בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו כל רובן בעלי מומין. למה? מפני שהיו יגעים בטיט ובלבנים ועולים לראש הבנין ומי שהוא בונה על ידי שהיו עולין לראשי הדמוסין, או האבן נופלת וקוטעת ידו, או הקורה או הטיט נכנס בעיניו והוא נסמא. והיו בעלי מומין. כיון שבאו למדבר סיני אמר האלהים: כך הוא כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומין? ואם אמתין עד שיעמדו אחרים, הרי אני משהא במתן תורה. מה עשה האלהים? אמר למלאכים שירדו אצל ישראל וירפאו אותן. ותדע לך, שכן א"ר יהודה א"ר סימון: מנין שלא היה בהן חגרין, שנאמר ויתייצבו בתחתית ההר ואין נצב אלא על רגליו. מנין שלא היה בהן גידמין, שנאמר: כל אשר דבר ה' נעשה. ומנין שלא היה בהן חרשין, שנאמר: ונשמע. ומנין שלא היה בהן סומין? שנאמר: וכל העם רואים את הקולות... נמצאת אומר שהרי נתרפאו כולך". וראה בנושא זה גם פסיקתא דרב כהנא פרשה יב, תנחומא פרשת יתרו סימן יב ועוד.

⁴ הוא שואל: כיצד זה ה' בא מסיני? הוא בא אל סיני, הוא נגלה על סיני ותשובתו שהוא בא מסיני לקראת עם ישראל. לאחר שכבר בא לסיני, הייתה ביאה נוספת כחתן לקראת כלה כפי שהוא ממשך ומסביר.

⁵ ההתייצבות תחת ההר, לרגלי ההר, הייתה אירוע חגיגי של שמחה כמו שמחת כלולות, חתן לקראת כלה - מנקודת ראות הקב"ה ושל כלה לקראת חתן - מנקודת עם ישראל, כנסת ישראל. "שמחתה של תורה" בלשון הפסיקתא (פסיקתא דרב כהנא פרשה יב). ראה מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה ב: "יונתי בחגוי הסלע - זו עמידתם לפני הר סיני, כמה שנאמר ויתייצבו בתחתית ההר (שמות יט ז). משל למה הדבר דומה? למלך שהוא מבקש אשה, שלח שתנשא לו, קבלה עליה. אמר המלך לראותה, ראה אותה, אמר לה דברי ואני שומע דברך, והיתה מדברת באזני המלך, והיה קולה ערב". ובמסכת תענית פרק ד משנה ח שנינו: "ביום חתונתו זו מתן תורה". אגב, הביטוי "כחתן לקראת כלה" מציין גם את שפעת הגשם. ראה ברכות נט ע"ב: "מאימתי מברכין על הגשמים - משיצא חתן לקראת כלה". ראה פירוש רש"י שם. תורה, מים (מחלקי המים), הכל באירוע משמח וחגיגי.

"אתם נצבים" - אמר להם משה: בואו וראו ואגידה לכם על כמה יציבות התיצבתם. בתחילה על הים כענין (שם יד) התיצבו וראו את ישועת ה'. ואח"כ התיצבתם לקבל את התורה שנאמר (שם יט) ויתצבו בתחתית ההר. ועתה אתם נצבים.⁶

רשב"ם דברים פרק ד פסוק יא

"ותקרבו ותעמדון תחת ההר" – דכתיב: ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתצבו בתחתית ההר, בסמוך תחת ההר... והוצרך לכתוב לפי שכתוב לפנינו: "ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה וגו'".⁷

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דבחדש פרשה ט ד"ה וירא העם

"וירא העם וינעו" - אין נוע בכל מקום אלא זיע, שנאמר: "נוע תנוע ארץ" (ישעיה כד כ). "ויעמדו מרחוק" - חוץ משנים עשר מיל; מגיד שהיו ישראל נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין לפניהם שנים עשר מיל, הרי עשרים וארבעה מיל על כל דיבור ודיבור, נמצאו מהלכים באותו היום מאתים וארבעים מיל. באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת דדו וסייעו את אחיכם, שנאמר: "מלכי צבאות ידודון ידודון" (תהלים סח יג) - ידודון בהליכה וידודון בחזרה. ולא מלאכי השרת בלבד, אלא אף הקב"ה, שנאמר: "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקיני" (שיר השירים ב ו).⁸

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דבחדש פרשה ג

"ויתצבו בתחתית ההר" - מלמד שנתלש ההר ממקומו, וקרבו ועמדו תחת ההר, שנאמר: ותקרבו ותעמדון תחת ההר" (דברים ד יא). עליהם מפורש בקבלה: "יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה" (שיר השירים ב יד). "הראיני את מראיך" - אלו שתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל; "השמיעני את קולך" - אלו עשרת הדברות; "כי קולך ערב" - לאחר הדברות; "ומראיך נאוה" - "ויקראו כל העדה ויעמדו לפני ה'" (ויקרא ט ה).⁹

⁶ כך מדרש לקח טוב בפרשת נצבים. ובפירוש אבן עזרא על הפסוק שלנו: "ויתצבו בתחתית ההר - והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה בניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם, כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה', ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים, ואחריהם הזקנים, ואחריהם השוטרים, ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם הטף, ואחריהם הנשים, ואחריהם הגרים, ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים". התיצבות הבנים בברית ערבות מואב כהתיצבות האבות בברית הר סיני

⁷ שים לב שרשב"ם זה הוא על התיאור החוזר של מעמד הר סיני בספר דברים, פרשת ואתחנן. לפי פירוש זה, "ויתצבו בתחתית ההר" הוא ניסיון למקם את בני ישראל, לצד כל האזהרות לא להתקרב יותר מדי אל ההר, קרוב ככל שאפשר. ראה התיאור המפורט והציווי בפירוש הרמב"ן לספר שמות פרק כ פסוק יד: "והסדר בדברים, כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק (לעיל יט טז) ועדין לא ירדה שכינה, כענין ורוח גדולה וחזק מפרק הרים משבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' (מ"א יט יא). וחרדו העם במחנה במקום תחנותם (לעיל יט טז), ומשה חזק לבם והוציאם לקראת האלהים ויתצבו בתחתית ההר (שם יז). ובהיותם שם בתחתית ההר מצפים ומתיצבים ירד ה' על ההר באש (שם יח), ויעל עשנו עד לב השמים חשך ענן וערפל (דברים ד יא), וחרדו ההר עצמו ונזדעזעו (לעיל יט יח) כאשר יעשו ברעש הנקרא "זלזלה" או יותר מכן. וכן כתוב (תהלים קיד ד) ההרים רקדו כאלה גבעות כבני צאן, ואיננו משל, כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן יסב לאחור (שם ג), ונתחזק קול השופר מאד (לעיל יט טז), אז ראו העם וינעו לאחור ויעמדו מרחוק (כאן) יותר מן הגבול, ואז אמרו אליו כלם שלא ידבר עמהם האלהים כלל פן ימותו, כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח (דניאל י טז), ואם ישמעו הדבור ימותו, ומשה חזקם ואמר להם אל תיראו (פסוק כ), ושמעו אליו ויעמוד העם מרחוק במעמדם (פסוק כא), כי לא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול, ומשה נגש אל הערפל (שם), לא בא בתוכו, ואז דבר אלהים עשרת הדברות". בהדרגה אנו מגלים שההתיצבות תחת ההר לא הייתה רק אירוע חגיגי ומשמח, כי אם גם נורא ומעורר חרדה ופחד.

⁸ ההתיצבות כבר לא כל כך יציבה. יש כאן תנועה מתמדת, על כל דיבור ודיבור, של רתיעה לאחור ודחיפה חזרה לתחתית ההר, למקום קבלת התורה, ע"י המלאכים או אפילו הקב"ה בכבודו ובעצמו. תנועה של ריחוק וקרבה של רתיעה וחזרה. ראה ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקפו: "שמאלו תחת לראשי - שמאלו של הקב"ה מרחקת וימינו מקרבת". נראה שמוטיב זה קשור למוטיב שבמעמד הר סיני כל אחד קיבל לפי כוחו וכל אחד שמע קול אחר. ראה שמות רבה ה ט מובא בדברינו [קול אחד וקולות הרבה](#) בפרשת בהעלותך.

⁹ היונה בחגוי הסלע אולי כבר איננו מראה כ"כ נלבב ומשמח כמו במדרש מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שראינו לעיל. הסלע עומד מעל ראש היונה ונראה מאיים עליה. ראה דימוי היונה הלחוצה לפני קריעת ים סוף: "תני דבי ר' ישמעאל בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין, ליונה שברחה מפני הנץ, ונכנסה לנזק הסלע ומצאה שם הנחש מקנן, ונכנסה לפניו ולא הייתה יכולה להיכנס שעדיין הנחש מקנן, תחזור לאחורה לא תהי יכולה שהנץ עומד בחוץ, מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה" (שיר השירים רבה פירשה ב סימן ב). שם אכן הצילה בעל השובך וקרע את הים. ואילו כאן בעל השובך הוא שמלחין את היונה בהר העצום ובסלע התורה שנתלשו ממקומם ומרחפים באוויר. אך יש לשים לב שנוסח זה של המכילתא רחוק מאד מהנוסחים שנראה מיד בהמשך. המשך הדרשה נראה מרוכך למדי: "הראיני את מראיך - אלו שתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל; השמיעני את קולך - אלו עשרת הדברות; כי קולך ערב - לאחר הדברות וכו' עמ' 2 מתוך 5

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יט פסוק (יז) ויוצא

דבר אחר: ¹⁰ ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר אם מקבלין אתם עליכם את התורה מוטב ואם לאו כאן תהא קבורתכם. באותה שעה געו כולם ושפכו לבם כמים בתשובה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. אמר הקב"ה: ערבים אני צריך. אמרו: הרי שמים וארץ יערבנו. אמר להן: בטילין הן. אמרו: אבותינו יערבנו. אמר להן: עסיקין הן. אמרו: בנינו יערבנו. אמר: הרי ערבים טובים. וכן הוא אומר: "מפי עוללים ויונקים יסדת עוז" (תהילים ח ג) ואומר: "ותשכח תורת אלקיך אשכח בניך גם אני" (הושע ד ו).¹¹

מסכת שבת דף פח עמוד א

"ויתיצבו בתחתית ההר" - אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם.¹² אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשוורוש. דכתיב: "קיימו וקבלו היהודים" (אסתר ט כז) - קיימו מה שקיבלו כבר.¹³ אמר חזקיה: מאי דכתיב: "משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה" (תהלים עו ט) - אם יראה למה שקטה, ואם שקטה למה יראה? אלא: בתחילה - יראה, ולבסוף - שקטה. ולמה יראה? - כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב: "ויהי ערב ויהי בקר יום השישי" - ה"א יתירה למה לי? - מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית, ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה - אתם מתקיימין, ואם לאו - אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו.¹⁴

"ראה במיוחד הריכוך שמסתמך על קרבה נוספת של העם, הפעם בספר ויקרא בחנוכת המשכן: "ויקראו כל העדה ויעמדו לפני ה'". עם זאת, רבים רואים במכילתא זו - מדרש תנאים זה - את מקור הרעיון של "כפה עליהם הר כגיגית" שמכאן ואילך נתמקד בו. ראה דברינו [יונתי בתגובת הסלע](#) בשיר השירים.

¹⁰ זהו המשך של מדרש מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שראינו לעיל המתאר את ההתייצבות תחת ההר כשמחת חתן לקראת כלה. כעת בא התיאור השונה לגמרי. אכן, "דבר אחר" אחר לגמרי.

¹¹ אם נתעלם מבעיות ושיבושים שיש בנוסח מכילתא דרשב"י שיש בידינו, לפנינו צעד נוסף, גם הוא במדרש תנאים. ההר שנתלש, אכן תלוי כחבר מאיימת מעל לראש העם הניצב תחתיו ממש. אם תקבלו כאן ועכשיו את התורה - מוטב, ואם לא - שם תהא קבורתכם. ראה שיר השירים רבה ח ח: "אמר להם הקב"ה: אם אתם מקבלים תורתני - מוטב. ואם לאו - הריני כובש עליכם את ההר הזה והורג אתכם". וגם אחרי שקבלו, צריכים בני ישראל להביא ערבים. קולה הערב של היונה הופך למתן ערבות, שהרי יש כאן קבלה בכפיה שמישהו חייב לערוב בעדה. שאם לא כן, מה בכלל ערכה? ועם כל זאת, גם כאן יש ריכוך ברור דרך החיבור ל"נעשה ונשמע". היה כאן מעשה של חזרה בתשובה. היה בכי והשתפכות הנפש. האם נוכל לראות בשתי המכילתאות גישה של כפיה שנהפכה לקבלה, ממש כמו ילד שבתחילת חינוכו כופים עליו דברים ובהדרגה הוא מפנים אותם ובוחר לקיימם מרצון?

¹² ומה נעשה עם אמירת "נעשה ונשמע" שעליה אומרת הגמרא (בהמשך שם): "בשעה שהקדימו ישראל נעשה ונשמע יצתה בת קול ואמרה להן: מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו?" האם אלה שתי גישות שונות למעמד הר סיני? או אדרבא משלימות שהיא למלאכים אין כח בחירה ואצלם הכל בעצם בכפיה? אולי גם "נעשה ונשמע" הוא בעצם כפיה, או לפחות מעשה נחפז (ראה "עמא פזיזא" בהמשך הגמרא שם) שאחת מתוצאותיה הוא חטא העגל? (ראה שם בגמרא שם אזכור חטא העגל בצמוד). הפרשנים אינם מקבלים אפשרויות אלה ומנסים לפשר בין ההתעלות והנכונות לקבל את התורה בהתלהבות של "נעשה ונשמע" כפי שאנו מורגלים לדרוש ביטוי זה ובין "כפה עליהם הר כגיגית". לכאורה, מדרש מכילתא דרשב"י כבר ענה על שאלה זו כשהוא מחבר את הכפיה לתשובה: "באותה שעה געו כולם ושפכו לבם כמים בתשובה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". אבל יש עוד ניסיונות ליישב את שני הביטויים המרכזיים האלה של מעמד הר סיני. התוספות בגמרא שם, מחפשים דרך אחרת והם מציעים את הפירוש הבא: "כפה עליהם הר כגיגית - אע"פ שכבר הקדימו נעשה ונשמע, שמא יהיו חוזרים כשיראו את האש הגדולה שיצתה נשמתם". ראה גם פירוש המהרש"א שהופך את הגיגית על פניה: "ועוד יש לומר, דבדיבורם שהקדימו נעשה ונשמע, אין זה קבלה גמורה, עד שקבלו עליהם אח"כ בכריתת ברית ובשבועה". ומה אומר על כך רש"י?

¹³ ר' אחא בר יעקב הולך עוד צעד משמעותי קדימה. כתוצאה מהכפיה, יש לעם ישראל שטר פטור מראש מודעא, ראה נוסח התרת נדרים) על אי קיום התורה! לפחות כל תקופת בית ראשון עד אירועי מגילת אסתר (לפי התוספת של רבא), עד תקופת בית שני. אגב, בכל ספרות ההלכה מצאנו מקור אחד שמשמש באמירה זו של ר' אחא בר יעקב להלכה. ראה ספר אורחות חיים (ר' אהרן ב"ר יעקב הכהן, פרובנס, המאה ה-13) הלכות שבועות ונדרים אות ב: "וכתב אדונו מורנו הר" שם טוב פלכו ז"ל ואפילו נדר על דעת רבים אין בנדרו כלום, מפני שזה היה אנוס בשעת הנדר, וכיון שכן הוא, לא היה לזה הנדר שעת הכושר שיחול. והביא ראה ברורה שאין להרהר אחריה שכל מה שמקבל אדם על עצמו מחמת האונס אינו כלום, ממה שאמרו חז"ל ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הב"ה ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. ואמרו שם דא מודעא רבה לאורייתא, ר"ל שאם לא נקיים את התורה אין להענישנו על זה מפני שקבלנוה באונס. ואע"פ שכרת עמנו ברית בחורב ובערבות מואב הכל היה מחמת האונס והפחד כדי שנכנס לארץ ולא נשאר במדבר הגדול והנורא". ההפך מהמהרש"א!

¹⁴ אפשר שחזקיה מציג שיטה קצת אחרת ואיננו המשך לדברים הקודמים. בתחילה אמנם יראה הארץ והיה חזיון קשה ומאיים, אבל בסוף שקטה, נרצתה והתפיסה. וגם היראה, איננה כפיה ספציפית על עם ישראל שאם לא יקבלו את התורה "שם תהא קבורתכם", אלא אזהרה כללית, לאנושות כולה דרך עם ישראל, שללא התורה אין קיום לעולם. ללא התורה, הבריאה כולה תחזור למצב של תוהו ובוהו, משום שתכליתה ומטרתה הבסיסית לא ימושו. דרשתו של ריש לקיש שונה בתכלית מדרשתו עמ' 3 מתוך 5

מדרש תנחומא פרשת נח סימן ג

יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שבחר בישראל משבעים אומות ... ונתן לנו את התורה בכתב ברמו צפונות וסתומות ופרשום בתורה שבע"פ וגילה אותם לישראל. ולא עוד, אלא שתורה שבכתב כללות ותורה שבע"פ פרטות; ותורה שבע"פ הרבה ותורה שבכתב מעט ... שלא תמצא תורה שבע"פ אצל מי שיבקש עונג העולם תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר: "זאת התורה אדם כי ימות באהל" (במדבר י"ט).¹⁵ וכך דרכה של תורה: "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל".¹⁶ לפי שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על התורה שבע"פ, שנאמר: "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך בריתי" (שמות לד).¹⁷ ואמרו חז"ל: לא כתב הקב"ה בתורה למען הדברים האלה ולא בעבור הדברים האלה ולא בגלל הדברים האלה, ע"פ הדברים. וזו היא תורה שבע"פ שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול שהיא משולה לחושך, שנאמר: "העם ההולכים בחשך ראו אור גדול" (ישעיה ט) - אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והתר בטמא ובטהור, ולעתיד לבא ואוהבו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה).

ולא קבלו ישראל את התורה עד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית, שנאמר: "ויתיצבו בתחתית ההר" (שמות י"ט) ואמר רב דימי בר חמא: א"ל הקב"ה לישראל: אם מקבלים אתם את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. ואם תאמר, על התורה שבכתב כפה עליהם את ההר! והלא משעה שאמר להן מקבלין אתם את התורה, ענו כלם ואמרו נעשה ונשמע, מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט. אלא אמר להן על התורה שבע"פ, שיש בה דקדוקי מצות קלות וחמורות והיא עזה כמות וקשה כשאל קנאתה. לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, שנאמר: "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך (דברים ו)".¹⁸

מסכת עבודה זרה דף ב עמוד ב

דרש ר' חנינא בר פפא, ואיתימא ר' שמלאי: לעתיד לבא מביא הקב"ה ס"ת [ומניחו] בחיקו, ואומר: למי שעסק בה יבא ויטול שכרו. מיד מתקבצין ובאין עובדי כוכבים ... ואומרים לפניו: רבש"ע, כלום נתת לנו ולא קיבלנוה? ...¹⁹ אלא כך אומרים לפניו: רבש"ע, כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוה, כמו שעשית לישראל? דכתיב: "ויתיצבו בתחתית ההר", ואמר רב דימי בר חמא: מלמד שכפה הקב"ה הר כגיגית על

של רב אבדימי בר חמא בר חסא. זאת ועוד, אפשר שלפנינו מחלוקת אמוראים (רב אבדימי בר חמא בר חסא וחזקיה) בהבנת המכילתא דרבי ישמעאל שראינו לעיל שהיא מדרש תנאים ואולי המקור לכל הענין של הכפיה והאיום שהיו במעמד הר סיני. ואת כל זה למדנו מרש"י. רק כאן, בדרשתו של חזקיה, מתייחס רש"י ל"נעשה ונשמע". לא בקטע הדרשה של רב אבדימי בר חמא בר חסא. שם אולי יש באמת סתירה ואין לפשר בין שתי הגישות. בוודאי שלא בין "נעשה ונשמע" ובין "מודעא רבה לאוריתא". אבל בדבריו של חזקיה, אפשר לפשר ולומר שאכן בתחילה "קודם שאמרו ישראל נעשה ונשמע" - יראה הארץ. ואח"כ, כשחזרו ואמרו נעשה ונשמע - שקטה הארץ. בדומה למכילתא דרשב"י לעיל. בכך אגב, שונה גישתו של רש"י כאן מפירושו לתורה בפרק כד בפרשת משפטים ואולי מתאימה יותר לשיטת הרמב"ן שם. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [נעשה ונשמע שם](#).

¹⁵ ומי נתן כח לדרשן לדרוש את הפסוק "זאת התורה אדם כי ימות באהל" על התורה שבע"פ ושלא עפ"י הפשט? התורה שבע"פ. אכן, צבת בצבת עשויה (אחד מפלאי הבריאה, מסכת אבות פרק ה משנה ו).

¹⁶ מסכת אבות פרק ו משנה ד: "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל. ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד. יותר מלמודך (עשה). ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששולחנך גדול משולחנם וכתוך גדול מכתרם ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך". כאן, אגב, יש שכר.

¹⁷ תורה שבע"פ היא ייחודית רק לעם ישראל, היא המסטורין של הקב"ה, היא ה"סוד האינטימי" שבין עם ישראל לקב"ה. נושא זה מורחב בתנחומא אחר, פרשת כי תשא סימן לד: "... אמר להם הקב"ה לעכו"ם: אתם אומרים שאתם בני? איני יודע אלא מי שמסטורין שלי אצלו הם בני. ואיזו היא? זו המשנה שנתנה על פה והכל ממך לדרוש ...". וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בפרשת כי תשא ואכמ"ל.

¹⁸ והוא ממשך שם ומקשר את הרעיון עם שתי הפרשיות של קריאת שמע ומציע את האבחנה בין הפרשה הראשונה של קריאת שמע שנאמר בה "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" ואין בה הבטחה למתן שכר והיא על התורה שבע"פ, ובין פרשה שניה של קריאת שמע "והיה אם שמוע תשמעו" שכתוב בה "בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא כתב בכל מאדכם" ויש בה שכר והיא על התורה שבכתב. ראה דבריו במלואם שם. הרי לנו הצעה שכל הכפייה הר כגיגית היא רק על התורה שבע"פ! "נעשה ונשמע" על התורה שבכתב, ואילו "כפה עליהם הר כגיגית" על התורה שבע"פ. וכאן נעצור ולא נרחיב ונבקש מכל שואבי המים להציע את פירושם ולשלוח אותם במהרה אלינו.

¹⁹ על טענה זו של הגויים שלא הציעו להם את התורה, עונה שם הגמרא בדרשתו של ר' יוחנן: "ה' מסיני בא זרח משעיר למו ... מלמד שהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, עד שבה אצל ישראל וקבלוה!". אי לכך מנסים הגויים טענה אחרת.

ישראל, ואמר להם: אם אתם מקבלין את התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם! מיד אומר להם הקב"ה: הראשונות ישמיעונו.... שבע מצות שקיבלתם היכן קיימתם!"²⁰

חג שמח

מחלקי המים

מים אחרונים: בעניין קצת אחר ואולי לא. ראה פסחים דף סח עמוד ב: "דתניא, רבי אליעזר אומר: אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר: חלקהו, חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש. ואמר רבי יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו, כתוב אחד אומר: "עצרת לה' אלהיך" (דברים טז ח), וכתוב אחד אומר: "עצרת תהיה לכם" (במדבר טו לה). רבי אליעזר סבר: או כולו לה' או כולו לכם. ורבי יהושע סבר: חלקהו, חציו לה' וחציו לכם. אמר רבי אלעזר: הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם. מאי טעמא - יום שניתנה בו תורה הוא".²¹

²⁰ ובמקבילה בתנחומא, פרשת שופטים סימן ט, התשובה של הקב"ה לגויים שטוענים מדוע לא כפית עלינו הר כגיגית כמו שעשית לישראל, היא: "אומר להן הקב"ה: והלא אמרו מתחילה נעשה ונשמע". היינו, הייתה אמנם כפיה, אבל היה גם נעשה ונשמע. ושוב אנו חוזרים למדרשי התנאים, למכילתא דרשב"י (ולפירוש רש"י בגמרא שבת), לשילוב שהוא מציע בין הכפיה והקבלה: "באותה שעה געו כולם ושפכו לבם כמים בתשובה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". אגב, בגמרא בעבודה זרה ובתנחומא שופטים יש המשך מעניין למצוות סוכה דווקא: "אמרו לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה, אומר להם מצוה קלה אני נותן לכם אם אתם משמרין אותם אתן לכם שכר כישראל אמר להם לכו עשו סוכה, הולכין ועושין סוכה כל אחד ואחד מהם, והקב"ה מוציא חמה מנרתיקה וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא". אולי קיום המצוות היום-יומי, גם כשחם ולא תמיד נעים, הוא התשובה ל"כפה עליהם הר כגיגית". ועכ"פ, אנחנו בחג השבועות עומדים ולא בחג הסוכות ולפיכך נעצור כאן ונשאיר לכל אחד ואחת להוסיף פירוש ונופך משלו ומשלה לעניין זה של "כפה עליהם הר כגיגית" שהוא חלק מהעניין הרחב יותר של: "ויתיצבו בתחתית ההר".

²¹ מחלוקת התנאים, ר' אליעזר ור' יהושע, אם "כולו לה' או כולו לכם" או אם "חלקהו, חציו לה' או חציו לכם" היא בשאר ימים טובים, אומר ר' אלעזר (האמורא), פסח, סוכות ועוד (הפסוקים שמובאים בדרשה המדברים על עצרת הם לגבי שביעי של פסח ושמיני עצרת). בחג השבועות, מתן תורה (עצרת בלשון חז"ל, לא במקרא ולכן יש קצת בלבול במונח עצרת בדרשה זו), כולם מסכימים שצריך לחלק את היום חציו לה' - לימוד תורה, בית המדרש וחציו "לכם" - לעונג יום טוב. מדוע? מה המיוחד בחג מתן תורה שחייבים שיהיה בו חציו "לכם"? (חציו לה' נראה מובן מאליו). נשמח לקבל תשובות לפני שתעינו ברש"י ושטיינזלץ. אח"כ תסתכלו שם ומשם יש אולי קשר גם לנושא העיקרי שדנו בו - ויתיצבו בתחתית ההר.